

Agnieszka Juskiewicz
Absolwent Filologicznych Studiów Doktoranckich
Uniwersytet w Białymstoku

Metaforyczne kreowanie świata w poezji Adama Asnyka. Studium językowe

Streszczenie

Przedmiotem moich badań była analiza językowo-stylistyczna metafor oraz charakterystyka elementów leksykalnych budujących te metafory, wyekscerpowanych z dzieł Adama Asnyka. Podstawę materiałową stanowiły teksty zawarte w tomie *Poezje zebrane*, Toruń 1995, obejmujące utwory pochodzące z różnych okresów twórczości i najważniejszych zbiorów, np.: *Mozaika*, *Kwiaty*, *W Tatrach*, *Sen grobów*.

Należy podkreślić, że twórczość poety zajmuje szczególne miejsce w epoce zdominowanej przez prozę. Liryczne teksty pozytywistycznego twórcy odzwierciedlają nie tylko bolesną przeszłość narodu, ale – co ważne – także uniwersalne wartości, dotyczące ogólnie pojętego człowieczeństwa. Z. Mocarska-Tycowa zauważa, że A. Asnyk „potrafił jako twórca odnaleźć się na szerokich szlakach sztuki europejskiej drugiej połowy XIX w., dzieląc przygody światopoglądowe, poszukiwania refleksyjne i estetyczne swoich europejskich rówieśników, znajdując wzory u nieco starszych. Przewycięzenie tak silnych dla poety polskiego uwarunkowań i obciążeń dobrze świadczy o talencie i samodzielności twórczej Asnyka”¹. Tematyka wierszy przekłada się na język wypowiedzi poetyckiej. Twórca poszukiwał środków językowych, które pozwoliłyby na zobrazowanie zdarzeń minionych i przyszłych, doświadczeń i przeżyć wewnętrznych oraz świata natury.

Teksty liryka doczekały się wielu opracowań historycznoliterackich. „Istnieją znakomite prace poświęcone różnym tematom lub okresom jego twórczości, zawierające trafne i wyważone objaśnienia i interpretacje, uczciwie i rzetelnie oddające sprawiedliwość osiągnięciom pióra najwybitniejszego poety »czasów niepoetyckich«”². Brakuje jednak wyczerpujących opracowań językoznawczych dotyczących spuścizny poetyckiej A. Asnyka. Wzmianki dotyczące języka poety w kontekście analizy historycznoliterackiej lub opracowań dotyczących epoki pojawiają się w pracach Marii Renaty Mayenowej oraz Teresy

---

¹ Z. Mocarska-Tycowa, *Wybory i konieczności. Poezja Asnyka wobec gustów estetycznych i najważniejszych pytań swoich czasów*, Toruń 2005, s. 22.

² Ibidem, s. 3.

Skubalanki³. Na interesujące zjawiska językowe w tekstach poety zwraca też uwagę Urszula Sokólska, która jednocześnie podkreśla, że „interpretacja Asnykowskiej poezji stwarza językoznawcy nieograniczone możliwości”⁴.

Zasadne stało się zatem podjęcie badań nad językiem tego wybitnego poety drugiej połowy XIX wieku, choćby ze względu na silnie zmetaforyzowane teksty, interesujące przesunięcia semantyczne w obrębie konstrukcji metaforycznych czy niezestandaryzowane konteksty leksykalne.

Niniejsza rozprawa doktorska składa się ze wstępu, czterech rozdziałów i wniosków końcowych. W uwagach wstępnych określiłam przedmiot, cel i metody badań. Wyzaczyłam również zakres materiału badawczego. Następnie skupiłam się na przytoczeniu istotnych faktów z życia A. Asnyka, mających wpływ na kształtowanie się języka poetyckiego oraz preferencje autora w dobrze określonych środkach językowych. Przeanalizowałam także opublikowane prace autorów, którzy podjęli próbę analizy języka poety.

W rozdziale I omówiłam mechanizmy tworzenia metafor. Scharakteryzowałam dwie konwencje łączliwości wyrazów: konwencję realistyczną i konwencję metaforyczną. Przedstawiłam również istotne kryteria, które są stosowane w celu ich wyodrębnienia z tekstu literackiego. Zaprezentowałam najważniejsze teorie dotyczące powstawania przenośni oraz wydzieliłam wyróżniki, składające się na zespół łącznie traktowanych zasad, pozwalających odróżnić połączenia metaforyczne od niemetaforycznych. W swojej pracy wykorzystałam między innymi opracowania A. Pajdzińskiej⁵, T. Dobrzyńskiej⁶, a także G. Lakoffa, M. Johnsona⁷. Na temat budowy i typologii przenośni wypowiedział się również P. Wróblewski, który traktuje metaforę „ze względu na jej budowę powierzchniową [...] jako konstrukcję syntaktyczną dwuczłonową. Może to być grupa syntaktyczna pozostająca w prymarnym stosunku predykatywnym (czasownik–rzeczownik) lub sekundarnym stosunku predykatywnym, jako apozycja (rzeczownik–rzeczownik). Ponieważ do metafor zaliczamy nie tylko metafory właściwe, ale również tzw. epitety metaforyczne, należy stwierdzić, że

³ Zob. np. M. R. Mayenowa, *Język liryki pozytywistycznej. Próba pokazania problematyki*, [w:] *Pozytywizm*, cz. I, oprac. H. Markiewicz, M. Janion, Wrocław 1950, s. 536; T. Skubalanka, *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław 1984, s. 443–449.

⁴ U. Sokólska, *Kilka uwag o konceptualizacji abstraktów w poezji Adama Asnyka*, [w:] *Studia i szkice o języku pisarzy. Zagadnienia wybrane*, Białystok 2010, s. 229.

⁵ Zob. A. Pajdzińska, *Metafora pojęciowa w badaniach diachronicznych*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, pod red. A. Pajdzińskiej i K. Krzyżanowskiego, Lublin 1999.

⁶ Zob. T. Dobrzyńska, *Metafora*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984; eadem, *Mówiąc przenośnie... Studia o metaforze*, Warszawa 1994.

⁷ Lakoff G., Johnson M., *Metaphors we live by*, University of Chicago Press, przekład polski: *Metafory w naszym życiu*, przełożył i wstępem opatrzył T. P. Krzeszowski, Warszawa 1988.

metafora może być wyrażona również grupą syntaktyczną o charakterze atrybutywnym (rzeczownik–przymiotnik) albo czasownikiem i określającym go przysłówkiem⁸.

W pierwszej kolejności metafory poddałam analizie strukturalno-składniowej, co pozwoliło ustalić, jakie typy przenośni pojawiają się w tekstach poety. Wykorzystując typologię metafor opracowaną przez P. Wróblewskiego, wyodrębniłam najczęściej stosowane przez poetę typy przenośni ze względu na sposób wyrażania modyfikatora. Podałam również przykłady metafor piętrowych i omówiłam ich budowę składniową.

Kolejnym krokiem badawczym była klasyfikacja semantyczna metafor. Przyjęłam, że proces metaforyzacji tekstu służy tworzeniu określonego obrazu artystycznego i decyduje o osobniczym, indywidualnym stylu jego twórcy. Niezwykle ważną rolę w procesie asocjacji i interpretacji przenośni odgrywa język wypowiedzi, ponieważ umożliwia nie tylko percepcję tekstu, ale również pozwala na odkrycie warstwy symbolicznej. Do pełnego i właściwego rozumienia metafory potrzebna jest kompetencja językowa odbiorcy i wspólne doświadczenie mówiących. Tylko na takiej płaszczyźnie możliwa jest właściwa interpretacja i zrozumienie intencji nadawcy, a odbiorca, odczytując dodatkowe cechy konotacyjne słów, odbiera komunikat niedosłownie.

Analiza semantyczna umożliwiła wskazanie pewnych preferencji autora w doborze określonej leksyki do zobrazowania zjawisk przyrody, emocji i przeżyć wewnętrznych. Wyekscerpowane przykłady pozwoliły ukazać rolę metafor w kształtowaniu klimatu wypowiedzi poetyckiej oraz znaczenia kontekstu, który uwypukla ich funkcję ekspresywną i impresywną. Przedstawiłam również podział metafor ze względu na wywoływane przez nie skojarzenia.

Należy zauważyć, że cechą znaną przenośni są pewne właściwości indywidualne, które wynikają z występujących w poszczególnych metaforach skojarzeń myślowych. Istotnym elementem w oddziaływaniu metafor na odbiorcę jest to, czy dotyczą zjawisk materialnych czy abstrakcyjnych. Ze względu na tendencję interpretacyjną omówiłam również cztery typy metafor: metafory konkretne, ukonkretniające, abstrakcyjne i uabstrakcyjniające.

W rozdziale IV opisałam sposoby kreowania atmosfery wypowiedzi poetyckiej. Zwróciłam uwagę na preferencje autora dotyczące leksykalnego sposobu wyrażania tematów i modyfikatorów. Wyodrębniłam także pola semantyczne wspólne dla tematów i modyfikatorów, ponieważ zastosowanie w pozycji tematu i modyfikatora elementów

---

⁸ P. Wróblewski, *Struktura, typologia i frekwencja polskich metafor*, Białystok 1998, s. 33–34.

bliskich sobie znaczeniowo i pojęciowo, stanowi istotny komponent, pozwalający pełniej charakteryzować język osobniczy autora. Interpretacja elementów językowych w utworach poety ujawniła ich zestandaryzowane cechy semantyczne, ale również takie, które charakteryzują się oryginalnością i wewnętrznym zróżnicowaniem. Twórca wykorzystał szereg środków leksykalnych, które umożliwiły mu zobrazowanie zdarzeń minionych i przyszłych, stosunku do transcendencji i antyku, doświadczeń i przeżyć wewnętrznych oraz świata natury.

Niniejsza rozprawa została podsumowana wnioskami końcowymi, w których omówiłam kluczowe cechy metaforyki A. Asnyka. Wykazałam, że w procesie metaforyzacji uczuć pozytywnych i negatywnych na pierwszy plan wysuwają się struktury z modyfikatorami charakterystycznymi dla istot żywych i ludzi. Licznie są reprezentowane metafory z modyfikatorami należącymi do kręgu semantycznego ognia i wody. Żywioły intensyfikują zjawiska i wywołują wrażenia zmysłowe. Wywołane w taki sposób skojarzenia silnie oddziałują na czytelnika.

Metaforyzacja świata przeżyć wewnętrznych człowieka dokonuje się również za pomocą roślin oraz nazw odnoszących się do różnych ich cech i właściwości. Na ogół czasowniki typu *kwitnąć*, *rosnąć* wywołują pozytywne asocjacje, a leksemy *wiechnąć* czy *schnąć* mówią o śmierci i przemijaniu. Nierzadkie są jednak metafory naruszające spójność semantyczną i ujawniające niestandardowe konotacje.

Ważnym zabiegiem stylistycznym w procesie metaforyzacji świata natury było wprowadzenie antropomorfizacji. Przypisanie zjawiskom przyrody cech ludzkich modeluje ukazaną rzeczywistość i wywołuje określone obrazy. Dzięki takiej koncepcji świata czytelnik odnosi wrażenie specyficznej interakcji natury z człowiekiem.

W konceptualizacji natury często pojawiają się określenia odwołujące się do wrażeń zmysłowych. Są to na ogół struktury rozbudowane, piętrowe, a zastosowane w funkcji modyfikatorów słownictwo odnoszące się do żywiołu wody lub ognia służy dynamizacji i pozwala ujrzeć przestrzeń pejzażową w sposób nasuwający skojarzenia z kadrem filmowym.

W procesie metaforyzacji A. Asnyk przy rzeczownikach konkretnych i abstrakcyjnych wykorzystuje słownictwo o charakterze abstrakcyjnym. Metafory uabstrakcyjniające i abstrakcyjne w analizowanych tekstach pełnią istotną funkcję semantyczną. W szczególności sposób angażują bowiem wyobraźnię i intelekt czytelnika. Pozwalają zobaczyć rzeczywistość w jeszcze bardziej niezwykłej formie, wybiegającej poza utarte schematy i wyobrażenia.

Liczne zastosowanie tego typu struktur wskazuje, że jest to celowy zabieg artystyczny i element języka osobniczego A. Asnyka.

Kolejną istotną cechą metaforyki A. Asnyka jest reifikacja abstraktów. W wyekscerpowanych metaforach w funkcji modyfikatorów przy rzeczownikach nazywających różne pojęcia abstrakcyjne poeta wprowadza wyrazy będące nazwami ludzi, elementów ciała ludzkiego, budowli, rzeczy, przedmiotów codziennego użytku, elementów krajobrazu. Poeta przypisuje tym pojęciom typowo fizyczne właściwości, takie jak: faktura, barwa, rozmiar. Dzięki temu staje się możliwa percepcja pojęć oderwanych za pomocą zmysłów.

Niewątpliwie twórczość poety zajmuje szczególne i wyjątkowe miejsce w epoce zdominowanej przez prozę, a złożoność konstrukcji metaforycznych, wieloaspektowość i synestezyjność konotacji stanowi nieograniczone podłoże inspiracji dla badacza.

Agnieszka Turlak